

Zomerdienst naar aanleiding van 'Mijn heldere afgrond'

Christian Wiman, *Mijn heldere afgrond, overpeinzingen van een moderne gelovige*

Vertaald door Willem Jan Otten, uitgeverij Brandaan, Barneveld, 2016

Inleidend woord

'Heb je ons geteld? Ken jij ons bij name? Dan ben je de Enige.' In ons openingslied worden meer vragen gesteld dan antwoorden gegeven. En de antwoorden bevatten meteen ook weer nieuwe vragen. Dat is ook passend, in deze ruimte, in dit uur, waarin u allen van harte welkom bent en waarin wij samenkomen rondom het mysterie dat we God noemen. We horen vandaag een paar fragmenten uit de beschouwende en vragende overpeinzingen van een oprechte godzoeker, Christian Wiman, lange tijd een bekend Amerikaans dichter, hoofdredacteur van het tijdschrift Poetry. Dankzij de vertaling van Willem Jan Otten van zijn boek *My bright Abyss* heeft hij in Nederland een groot publiek gevonden. Binnenkort is hij de speciale gast op het Utrechtse 'Geestdriftfestival'.

Zo'n zeven jaar eerder dan het boek waaruit wij vandaag lezen, schreef Wiman een kort essay dat hem vele malen meer reacties opleverde dan 20 jaar lang gedichten schrijven. In grote openheid en in prachtige taal doet hij daarin verslag van drie opeenvolgende gebeurtenissen die zijn leven in korte tijd totaal veranderden. Ten eerste: de ontdekking dat het schrijven van gedichten hem niet meer lukt; op de een of andere manier raakt de taal niet meer het onkenbare of het mysterieuze dat hij graag wil uitdrukken. Ten tweede, het meest ingrijpend: een overstelpende verliefdheid en daarop volgend een nieuw vertrouwen, van in het leven gekend en geaccepteerd te zijn. Ten derde, een jaar later, het bericht dat hij lijdt aan een levensbedreigende ziekte. Deze drie gebeurtenissen veranderen zijn leven zodanig, dat hij de vraag naar wat het leven draagt en naar wat het leven zo kwetsbaar maakt, niet meer uit de weg kan gaan.

Fragmenten I

Toen mijn leven zeven jaar geleden werd opengebroken, schrijft Wiman in 'Mijn heldere afgrond', wist ik heel goed dat ik ergens in geloofde. Wat ik precies geloofde, was aanzienlijk minder duidelijk. Dus ben ik eropuit gegaan om die vraag te beantwoorden, ofschoon ik mij ben gaan realiseren dat de werkelijke vraag – de werkelijke moeilijkheid – niet wat is, maar hoe te geloven. Hoe beantwoord je het brandend verlangen van het zijn? Wat kan het betekenen voor je leven als je die vasthoudende, hardnekkige geest erkent?

Dit is de vraag die Christian Wiman met steeds nieuwe aanzetten doordenkt, in allerlei korte overwegingen, gedichten van anderen en van hemzelf, citaten van theologen en filosofen. En hoewel hij merkbaar goed op de hoogte is van alle vaste antwoorden die in de traditie zijn gegeven, houdt hij die vragen open, niet omdat dat zo modern is, maar omdat het werkelijk zo is dat twijfel hem blijft achtervolgen. Als hij aan de hand van zijn geliefde na vele jaren weer eens een kerk binnenstapt – sinds zijn tradioneel-christelijke jeugd in Texas was dat nooit meer gebeurd – dan is dat nog steeds vol vragen: wie zijn wij? kent iemand ons bij name? is er werkelijk een Enige en wat betekent dat dan voor mij, voor ons? Het boek van Wiman opent met dit begin van een gedicht:

Mijn God mijn heldere afgrond

alle verlangens verdwijnt niet in uw zwarte gat

weer nader ik van wat ik weet de rand

niets kan ik geloven en toch geloof ik dat ...

En hier houdt het gedicht op. Of liever: het loopt stuk, want, zo schrijft hij, in de vele jaren sinds ik dat couplet schreef heb ik geprobeerd mij een weg te voelen naar zijn slot.

In het hele boek is duidelijk dat Wiman een dichter is. De woorden zijn niet alleen een uitdrukking van wat hij voelt of denkt. Hij probeert om via de woorden door te dringen tot wat hij eigenlijk zoekt en tot zijn eigen bewustzijn. Hij zoekt de mogelijkheid om via de taal iets te gaan zien, wat je normaal niet zomaar kunt zien. Het doet hem dan ook pijn, als een gedicht stukloopt.

Alsof het niet al moeilijk genoeg is om je geloof onder woorden te brengen, lijk ik het ook nog te hebben willen indikken tot een enkel couplet. Toch heb ik op zo'n manier mijn bewustzijn leren kennen, ik tastte de klank van woorden af om de vormen te voelen die ze maken, en de vormen die ze maken tastte ik af om de vormen te voelen van het leven daarachter. Ik heb altijd geloofd in dat 'daarachter', zelfs in de jaren dat ik God niet wilde erkennen. Ik wilde door te dichten dat zich een of ander beeld voor mij opende, om mijn wankele geloof te verstevigen en het tezelfdertijd door te laten groeien, ik wilde meer zeggen dan ik kan zeggen.

Wat je twijfel waard is, kun je herkennen aan de kwaliteit van de onrust die hij zaait. (...) Oprechte twijfel wordt gekenmerkt, geloof ik, door drie kwaliteiten: nederigheid, die het je onmogelijk maakt om van je houding een cultus te maken; onvoldaanheid, die het je onmogelijk maakt om te rusten; en mysterie, dat je voortdurend naar boven trekt, of op z'n minst naar buiten. Twijfel van deze soort doet pijn, maar zijn pijn is eerder actief dan passief, eerder zuiverend dan verdorrend. Diep onder de twijfel zet duurzaam geloof haar wortels aan.

Wat mij treft in deze passages in het boek is dat geloven voor Wiman helemaal geen zekerheid geeft en dat hij de onzekerheid juist opzoekt. Niet-geloven heeft voor hem dan ook iets van een onverschilligheid, die eigenlijk niet meer kan als je de echte vragen van het leven tot je hebt laten doordringen. Als je het geloven toelaat, de onverschilligheid voorbij, dan neem je ook een risico.

Als ik denk aan mijn jaren zonder geloof, dan word ik allereerst getroffen door hoe weinig dit gemis mijn bewuste leven in de war stuurde. Ik leefde niet met God, en ook niet met zijn afwezigheid. Ik leefde in een milde onbeslistheid en dobberde mijn dagen door op een eb en vloed van kleine ijdelheden. Ik kan nu zien hoe diep Gods afwezigheid mijn onderbewustzijn beïnvloedde, hoe ik eigenlijk altijd bezig was aan een lange val – waartegen trots en angst en eigenliefde mij wel beschermden, maar toch waren zij er tegelijk de oorzaak van. Was het een val het geloof in? Of het ongeloof in? Beide. Want als genade mij openstelde voor Gods aanwezigheid in de wereld en in mijn hart, dan stelde zij mij ook open voor zijn afwezigheid. Ik heb de pijn van ongeloof nooit gevoeld, tot ik begon te geloven.

Fragementen II

Dat geloven iets kan zijn dat je afweert, dat omgeven is met een sluier van angst, maakt Wiman ook duidelijk vanuit wat anderen hem toevertrouwen. Hij vertelt over de ontmoeting met een vrouw die gebukt gaat onder het onvermijdelijke besluit om haar man te verlaten, de grote liefde van haar leven, waar ze ooit helemaal voor was gegaan, waarvoor ze vele jaren heeft gevochten. Een liefde die maakte dat ze ook kon geloven. Nu alles voor haar langzaam maar zeker ineens stort, lijkt ook dat geloof op losse schroeven te staan. Aan de vrouw die bij hem steun zoekt, probeert hij duidelijk te maken:

Christus is ook aanwezig in tegenslag en toeval, Christus is contingent, niet absoluut. Onzeker, zoals alle werkelijkheid, tot in haar moleculaire niveau, onzeker is. Alle menselijk leven is onzeker. Ik veronderstel dat in deze termen denken over God voor sommige mensen diep verontrustend kan zijn (om niet te zeggen: kettters), maar mij is het een troost. Het is verwant aan de notie van een God die het menselijk lijden aangaat en begrijpt – of begrijpt dat er geen begrip kan zijn: ‘Mijn God, mijn God, waarom heb je mij verlaten?’ Als christendom überhaupt nu nog iets voor ons kan betekenen, dan kan de menselijkheid van God geen halve maatregel zijn. Hij kan niet zweven boven en buiten de chaos van pijn en partikels waarin we gedompeld zijn, en we kunnen hem ons niet voorstellen als een of andere lichtgevende, zondeloze superheld.

Ook dit vind ik indrukwekkend in het boek: de twijfel, die voor Wiman altijd samengaat met geloof, leidt niet tot een vaag en abstract beeld van God, een beeld dat als het ware alle mogelijkheden openhoudt. Als het werkelijk iets is, die goddelijke dimensie in het bestaan, dan betekent het ook dat die God zich werkelijk helemaal heeft verbonden met dit bestaan.

Er is een moment in Handelingen waar de apostel Paulus de inwoners van Athene kapittelt vanwege het oprichten van een altaar ‘VOOR DE ONBEKENDE GOD’. Paulus zegt dat God in feite altijd dicht bij ons is als we simpelweg leren kijken, en dan zegt hij iets wat, een paar decennia na de dood van Christus nog maar, opmerkelijk en krachtig klinkt, vanwege het totale gebrek aan historisch besef ervan: ‘In Christus leven we, en bewegen we, en zijn wij’. Paulus probeert deze Atheners – of, aannemelijker, zijn volgelingen – het leven van Christus te laten zien als niet zomaar een gebeurtenis in de tijd. Hij probeert ze te laten zien dat het leven van Christus niet simpelweg een model is van hoe te leven, maar de levende waarheid van mijn eigen bestaan.

Je zou verwachten, misschien, dat Christian Wiman in wat hij schrijft bijzondere betekenis toekent aan de ingrijpende en heftige ervaringen die hij in korte tijd meemaakte. Maar dat is niet zo. Het is juist alsof die ervaringen hem gevoeliger hebben gemaakt voor wat zich voordoet in het gewone leven. Vooral daarin kunnen we iets ervaren van het mysterie van God, iets van een oorspronkelijke eerste stem of een beweging in onze ziel.

Ons innerlijk leven stroomt altijd, is altijd rusteloos is. De ervaring ‘leeft in overgangen’. Daarom is elke afzonderlijke uiting van geloof een voorlopige en geloof in God is uiteindelijk geloof in de veranderingen die we werkelijk meemaken.

Het is maar een kleine stap naar te zeggen dat je die veranderingen dan actief moet opzoeken. Zo van: als ik het dichtst bij God sta, als ik het diepst in crisis verkeer, kom dan maar op met je wervelstorm.

Maar het gaat juist om de stroom die altijd doorgaat. We zouden ons ten doel moeten stellen om een bewustzijn te ontwikkelen en te verfijnen dat de geringste veranderingen in ervaring, gevoel, zelf, registreert. Zo lang we de overgangen niet gewaarworden die zich de hele tijd in ons voltrekken, als we onze ervaring niet op ons innerlijk leven laten inspelen als op een fijn afgestemd instrument – zo lang zullen we blijven proberen om onze innerlijke intensiteit van buitenaf te fabriceren, breken we onze botten om onze eigen ziel wakker te timmeren. We snakken dáár naar radicale breuken, waar we de zenuwen van ons innerlijk leven hebben laten verdoven. Maar in de stroom van het leven, zelfs in de verveling, zouden we wel eens het koninkrijk van God kunnen vinden.

Geloven is niets meer – en hoe reëel is dit – dan een bewegen van de ziel naar God. De gelovende beweging is mysterieus en onverklaarbaar. Ik zeg dat de ziel naar God beweegt, maar dat is alleen de beperktheid van taal. Het kan ook God zijn die beweegt, de ziel die zich voor hem opent.

God verschijnt niet aan de profeet Elia in de wervelstorm, en ook niet in de aardbeving, en niet in het vuur dat erop volgt, maar in de 'stille, zachte stem' die uit deze ravages opklinkt. De hele woordkeuze in deze passage maakt duidelijk dat die stem, hoeveel machtiger ook, uiteindelijk, dan de ravages die eraan voorafgingen, niet helemaal deel van ze uitmaakte. Soms is er verschrikking en pijn nodig om hem te kunnen horen. Maar die stem was er altijd al, en voor iedereen.

Tekstcompilatie en toelichting:

Germain Creyghton

28 augustus 2016